

Geç Ortaçağ'a Ait Bir Tayin Fermanı: Celayırlı Devleti'nde Şemseddin Zekeriya'nın Vezarete Atanmasına İlişkin Yarlık

Ahmet Korkmaz ^{a*} Rakkuş Karaduman ^b

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,

^a Dr., Harran Üniversitesi,

Şanlıurfa/TÜRKİYE

ahmetkorkmaz1040@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8652-6203

^b Arş. Gör. Dr., Mersin

Üniversitesi, Mersin/TÜRKİYE

rakkuskaraduman@outlook.com

ORCID: 0000-0003-3583-1691

Geliş: 25 Temmuz 2024

Kabul: 15 Eylül 2024

Yayın: 10 Kasım 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Ortaçağ'dan günümüze az sayıda resmî belge ulaşmıştır. Bu belgeleri daha ziyade muafiyet vesikalari oluşturmaktadır. Atanma fermanları ile görevden azil belgeleri ise yok denecek kadar azdır. Bu açıdan günümüze ulaşan tüm atanma yarlıklarının kıymeti haizdir. Söz konusu ferman vezirlik gibi devlet bürokrasisinin tepesindeki görev ile ilgili olunca daha da önem arz etmektedir. Celayırlı zamanı (1340-1431) müelliflerinden Muhammed b. Hindüşâh Nahcevânî'nin 1366 yılında yazımını tamamladığı *Düstûr'l-Kâtib fî T'ayîni'l-Merâtib* (Rütbelerin Tayininde Kâtibin Kullanacağı Kılavuz) adlı eserde, İlhanlı ve Celayırlı dönemlerine ait bir takım idarî ve askerî görevlere atanma yarlıkları kaydedilmiştir. Bu fermanlardan biri de Şemseddin Zekeriya'nın Şeyh Üveys (h. 1356-1374)'in saltanatının başında vezirliğe atanma yarlığıdır. Bu atanma fermanı dışında, adı geçen vezir hakkında bilinenler, bazı Timurlu dönemi (1370-1506) müelliflerinin kayıtlarından oluşmaktadır. Bu açıdan çalışmanın odak noktası Timurlu tarihçilerinin Şemseddin Zekeriya'nın hayatı hakkında aktardıkları ile Hindüşâh Nahcevânî'nin kaydettiği vezarete atanma yarlığıdır.

Anahtar Kelimeler: Vezaret, Yarlık, Celayırlılar, Hindüşâh Nahcevânî

An Appointment Rescript from the Late Middle Ages: Edict on the Appointment of Shams al-Din Zakariya as Vizier in the Jalayirid State

Research Article

* Responsible Author,

a Dr., Harran University,

Şanlıurfa/TÜRKİYE

ahmetkorkmaz1040@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8652-6203

^b Research Assit. Dr., Mersin

University, Mersin/TÜRKİYE

rakkuskaraduman@outlook.com

ORCID: 0000-0003-3583-1691

Received: 25 July 2024

Accepted: 15 September 2024

Published: 10 November 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

Few official documents have survived from the Middle Ages. These documents are mostly exemption documents. Appointment edicts and dismissal documents are almost non-existent. In this respect, all the surviving appointment edicts are valuable. It is even more important when the edict in question is related to a position at the top of the state bureaucracy, such as the vizierate. Muhammad b. Hindüşâh al-Nakhchiwânî, one of the authors of the Jalayirid period (1340-1431), completed his work *Dustûr al-kâtib fî t'ayîn al-marâtib* (A Guide for the Scribe in the Determination of Ranks), in 1366 and recorded a number of administrative and military appointments from the Ilkhanid and Jalayirid periods. One of these edicts is the appointment of Shams al-Din Zakariya as vizier at the beginning of the reign of Sheikh Uways (r. 1356-1374). Apart from this appointment edict, what we know about the vizier consists of the records of some Timurid period (1370-1506) authors. In this respect, the focus of this study is on the Timurid historians' accounts of Shams al-Din Zakariya's life and Hindüşâh al-Nakhchiwânî's record of his appointment as vizier.

Keywords: Mehmet Vizier, Edict, Jalayirs, Hindüşâh al-Nakhchiwânî

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The authors declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind.

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Korkmaz, A., Karaduman, R. Geç Ortaçağ'a Ait Bir Tayin Fermanı: Celayırlı Devleti'nde Şemseddin Zekeriya'nın Vezarete Atanmasına İlişkin Yarlık. *History Studies* 16, no. 4 (2024): 637-649.

Giriş

Ortaçağ devletlerinde, idarî ve askerî işlerin bir düzen içerisinde yürütülmesi için günümüzdeki “Bakanlar Kurulu”na benzer *dîvân teşkilâtı* tesis edilmiştir.¹ *Dîvân teşkilâtı* kendi içerisinde hiyerarşik olarak bölümlere ayrılmıştır. Bu hiyerarşinin en üst kademesinde ise *vezir* yer almaktadır.² *Vezir*, bürokraside yasama ve yürütmeyi kayıtsız şartsız elinde bulunduran, hükümdarın vekili sıfatıyla devletin bütün işlerini sevk ve idare eden en yüksek görevlidir.³

Vezalet kurumunun kökeni hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte, İslam dünyasında teşkilâtli bir yapıya bürünmesi Halife Mehdî-Billâh zamanında (h. 775-785) gerçekleşmiştir.⁴ Abbasiler (750-1258) ile birlikte bir müessese haline gelen vezalet kurumu, sonraki süreçte Yakınoğu ve Orta Asya devletlerinin tamamında görülmektedir.⁵

İlhanlılar zamanında (1256-1335), vezalet kurumunun yapısı Türk-İslam devletlerinden farklıydı. Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak zaman zaman vezalet işleri iki ayrı *vezir* arasında taksim edilmişti. İki *vezir* arasındaki hiyerarşik konum ise ayırt edilemeyecek durumdaydı. Diğer bir değişim ise sivil idarenin başındaki İran asıllı *vezir*lerin yanında asıl gücü ellerinde bulunduran Moğol emîrlerinin de vezirlik yetkisine sahip olmalarıydı. Ancak bu durum Emîr Bođa ve Nevruz Bey’de görüldüğü gibi hem vezalet hem de emaret yetkisini elinde bulunduranların devlet içerisinde aşırı güç kazanmasını yol açmıştı. Bundan dolayı Gazan Han (h. 1295-1304)’ın 1297 yılında Emîr Nevruz’u idam ettirmesinin akabinde bu uygulamadan vazgeçilmiş ve Moğol öncesi geleneklere dönülerek askerî zümreden *vezir* tayin edilmemişti.⁶ Öte yandan İlhanlılar döneminde *vezir*lerin görevleri, ülkede idareyi düzenlemek ve resmî görevlileri tayin etmek, bürokrasinin işleyişini denetlemektir. Malî işleri de yürüten *vezire* ise *sâhib-i dîvân* unvanı verilirdi.⁷

İlhanlı sonrası süreçte vezalet müessesesinin işleyişini aynı şekilde devam etti. İlhanlılardan sonra kurulan Celayırlılar (1340-1431), birçok devlet kurumunda olduğu gibi vezalet müessesesinde de İlhanlı dönemindeki uygulamayı devam ettirdi. Celayırlılar zamanında vezalet kurumunun işleyişini ile ilgili ayrıntılı bilgileri, İlhanlı Devleti’nin yıkılış süreci ile Celayırlı Devleti’nin yükselişini arasında *Düstûru’l-Kâtib fi T’ayîni’l-Merâtib* (Rütbelerin Tayininde Kâtibin Kullanacağı Kılavuz) adlı eseri kaleme alan Hindûşâh Nahcevanî (ö. 1366’den sonra) vermektedir. Adı geçen müellif, İlhanlı hükümdarı Ebu Said (h. 1316-1335) devrinde bürokrat olarak hizmetler vermiş, Ebu Said onu, maaş ve ihsanlarla onurlandırmıştır. Son İlhanlı veziri Hâce Gıyaseddin Muhammed Reşîdî (görev yılları 1327-15 Mayıs 1336) ve diğer büyük devlet adamları, kendisine kâtiplere yardımcı olması için bir kitap yazmasını emretmişlerdir. Ancak Nahcevanî, işlerinin yoğunluğundan dolayı bu eseri kısa sürede tamamlayamamıştır.⁸ Yazar kendi ifadesiyle eserinin ilk taslağını 19 Mayıs 1360 tarihinde tamamlamış,

¹ Erdoğan Merçil, *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)*, (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2015), 9-10; Carla L. Klausner, *Selçuklularda Vezirlik*, Çeviren Mehmet Fatih Baş & Sinan Tarıfci, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 33-34.

² Klausner, *Selçuklularda Vezirlik*, 34.

³ “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001) 13: 309.

⁴ Fatih Yahya Ayaz, “Vezir”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013) 43: 79-80; “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, 310.

⁵ Abdülkerim Özeydin, “Müslüman Türk Devletlerinde Vezirlik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013) 43: 82-86; “Vezir”, *İslam Ansiklopedisi*, 311-313.

⁶ Osman Gazi Özgüdenli, “Vezir, İlhanlılar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013) 43: 89.

⁷ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1335*, Çeviren Orhan Köprülü, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 308; Özkan Dayı, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi İran Moğolları 1220-1295*, (İstanbul: Altınordu Yayınları, 2020), 306. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Ankhbayar Danuu, “İlhanlı Devleti’nde Vezalet”, (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2016).

⁸ Şems-i Münşî Muhammed b. Hindûşâh Nahcevanî, *Düstûru’l-Kâtib fi T’ayîni’l-Merâtib*, Hazırlayan Ali Ekber Ahmedî Dârânî, (Tahran: Mîrâs-ı Mektûb, 1395 h.ş.) 1: 12; Javad Sajadieh, “Organisation und Administration unter den Mongolen in İrân: nach dem Dastûr al-kâtib fi ta’jîn al-marâtib des Muhammad b. Hindûşâh”, (doktora tezi,

1365 yılının sonunda tashih etmeye başlamış ve 6 Nisan 1366 tarihinde Tebriz'de tamamlayarak Celayırlı hükümdarı Şeyh Üveys (h. 1356-1374)'e ithaf etmiştir.⁹ Bu çalışmanın da odak noktası Nahcevânî'nin eserinde kaydettiği Hâce Şemseddin Zekeriya'nın vezarete atanma yarlığıdır. Ancak müellif bu yarlığın hangi tarihte verildiğini kaydetmemektedir. Şemseddin Zekeriya, Şeyh Hasan (h. 1340-1356), Şeyh Üveys (h. 1356-1374) ve Sultan Hüseyin (h. 1374-1382) dönemlerinde *vezir* olarak görev almıştır. Nahcevânî'nin kaydettiği yarlık ise Şeyh Üveys döneminin başında tekrar vezarete atandığı ferman olmalıdır.

Hindûşâh Nahcevânî'nin kaydettiği Şemseddin Zekeriya'nın vezarete atanma yarlığı dışında kaynaklarda mezkûr *vezir* ile ilgili bilinenler Timurlu müverrihlerinin aktardıklarıdır. Nitekim eserini 1360 yıllarında kaleme alan Ebîbekr Kutbî Eherî (ö. 1360'dan sonra)'nin *Tevârih-i Şeyh Üveys* adlı tek Celayırlı dönemi kroniğinde Şemseddin Zekeriya'nın faaliyetleri hakkında bilgi bulunması beklenirdi. Ancak bu eserde sadece Şemseddin Zekeriya'nın ismi 1336 yılında ilk vezarete atandığında geçmektedir.¹⁰ Aynı şekilde son dönem İlhanlı Devleti hizmetinde bulunan ve eserini 1382 yıllarında kaleme alan Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkârêî (ö. 1382'den sonra) de adı geçen *vezir* hakkında kayda değer bilgi vermemektedir. Yine 1341-1393 yılları arasında Azerbaycan ve Irak-ı Arab'daki siyasi durumu aktaran Zeyneddin b. Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî'nin *Zeyl-i Târih-i Güzîde'si* de Şemseddin Zekeriya hakkında sessiz kalmaktadır. Bunların dışında Timurlu tarihçilerinden Hâfız-ı Ebrû (ö. 1430), 'Abdürrezzâk Semerkandî (ö. 1482), Mîrhând (ö. 1498) ve Hândmîr (ö. 1535-1536)'in eserleri Şemseddin Zekeriya hakkında detaylı olmasa da veriler aktarmaktadır.

1. Celayırlı Devleti Bürokrasisinde Şemseddin Zekeriya'nın Faaliyetleri

Celayırlı veziri Zekeriya'nın adı kaynaklarda "Emîr Celaleddin Zekeriya b. Şemseddin Hüseyin",¹¹ "Hâce Zekeriya Abdurrahman"¹² ve "Hâce Şemseddin Zekeriya" olarak geçmektedir.¹³ *Mekâtibât-ı Reşîdî*'de geçen bir kayda göre, Şemseddin Zekeriya'nın babası Hâce Şemseddin Hüseyin Damganî'nin soyu anne tarafından Ziyârî emîri Kâbus b. Veşmgîr¹⁴ (ö. 1012)'e, baba tarafından bir müddet Cibâl ve Yezd hâkimiyetini ellerinden bulunduran Kâkûyî hanedanından¹⁵ Alâüddevle Ali (ö. 1095)'ye dayanmaktadır. Şemseddin Hüseyin'in ismine

Universität Wien, 1958), 5; Mahmud Miraftab, "Dastûr al-kâtib fi ta'yin al-marâtib (Mohammad ebn Moulânâ Henduşâh Nahgawânî), Edition und Darstellung", (doktora tezi, Universität Göttingen, 1956), II.

⁹ Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib*, 2: 680; Miraftab, "Dastûr al-kâtib fi ta'yin al-marâtib", III; Sajadieh, "Organisation und Administration unter den Mongolen in Irân", 5.

¹⁰ Ebîbekr Kutbî Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, Hazırlayan İrac Afşâr, (Tahran: İntişârât-ı Sutûde, 1389 h.ş.), 222.

¹¹ Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, 222.

¹² Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkârêî, *Mecma'u'l-Ensâb*, Çeviren Fahri Unan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021), 262.

¹³ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, Hazırlayan Hânâbâ Beyânî, (Tahran: Şirket-i Tezâmünî-yi İlmî, 1317 h.ş.), 154; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Hazırlayan Seyyîd Kemâl Hâc Seyyîd Cevâdî, (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1395 h.ş.) 1: 61; Kemâleddîn 'Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Hazırlayan Abdülhüseyn Nevâî, (Tahran: Pejûhişgâh-ı 'Ulûm-ı İnsânî ve Mutâ'alat-Ferhengî, 1372 h.ş.) 1/1: 163; Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmud Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's-Safâ fi Sîretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*, Hazırlayan Cemşîd Kiyânfer, (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1385 h.ş.) 5: 4411; Gıyâseddîn b. Hümâmüddin el-Hüseynî Hândmîr, *Târih-i Habîbü's-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, Hazırlayan Muhammed Debîrsiyâkî, (Tahran: İntişârât-ı Hayyâm, 1380 h.ş.) 3: 227.

¹⁴ Ziyârîler, Hazar denizinin güneydoğusunda Cürcân ve Taberistan'da 928-1090 yılları arasında hüküm süren Deylemli bir hanedandır. Kâbus b. Veşmgîr de bu hanedan içerisinde 998-1012 yılları arasında hüküm süren emîrdir. Geniş bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Ziyârîler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013) 44: 498-499.

¹⁵ Kâkûyîler, 1007-1119 yılları arasında Cibâl ve Yezd'de hüküm süren Deylemli bir hanedandır. Geniş bilgi için bkz. Ahmed Güner, "Kâkûyîler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001) 24: 219-221.

eklenen Damganî nisbesinden Horasan'ın Damgan şehrinden olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶ XV. yüzyıl Arap tarihçilerinden Gıyasî de onun Damganlı olduğunu teyit etmektedir.¹⁷ *Vezir* Zekeriya'nın babası Şemseddin Hüseyin, Gazan Han ve Sultan Ölceytü (h. 1304-1317) zamanında Huveyze bölgesinde Vasıt ve Huzistan şehirlerinin vergilerini toplayıp büyük divana (*dîvân-ı 'alî*) iletmekle görevliydi.¹⁸ O aynı zamanda meşhur İlhanlı *veziri* Hâce Reşîdüddîn Fazlullah (ö. 1318)'in damadıydı. *Vezir* Şemseddin Zekeriya da son İlhanlı *veziri* Reşîdüddîn oğlu Gıyaseddîn Muhammed (ö. 15 Mayıs 1336)'in hem yeğeni hem de damadıydı.¹⁹ Nitekim Şemseddin Zekeriya'nın bu aile bağlantıları İlhanlı sonrası süreçte kendisine vezaret makamının yolunu açtı.

Son İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han (ö. 1335)'in erkek evlat bırakmadan ölümüyle birlikte İlhanlı toprakları içerisinde otorite boşluğu meydana geldi. Bu durumda devlet içerisinde çeşitli gruplar kendi taht adaylarını öne sürdüler. İlhanlıların Anadolu Valisi Şeyh Hasan Celayır da Anadolu'da gelerek bu taht mücadelesine dâhil oldu. Şöyle ki; 1336 yılında İlhanlı başkentini, Ebu Said'den sonra hükümdar ilan edilen Arpa Han kontrol ediyordu. Ancak Diyarbakır Valisi Ali Padişah'ın kendisine muhalefeti ve aralarında çıkan savaş sonucu Arpa Han ortadan kaldırıldı. Bunun üzerine Ali Padişah, Baydu Han soyundan Musa isimli bir Cengiz soyluyu tahta oturttu.²⁰ Azerbaycan'da bunlar olup biterken, Şeyh Hasan Celayır kalabalık bir orduyla Anadolu'dan gelerek 24 Temmuz 1336 tarihinde Tebriz yakınlarında Ali Padişah ile savaşarak galip geldi. Savaşın ertesi günü Hülegü Han soyundan Muhammed isimli birini *han* ilan etti.²¹ Şeyh Hasan Celayır, İlhanlı başkenti Tebriz'i ele geçirdikten sonra bürokratik atamalar gerçekleştirdi. Bu atamaların başında Mesud-şah İncû ile Şemseddin Zekeriya'ya vezaret görevini tevdi etmek geldi.²²

Şeyh Hasan'ın Şemseddin Zekeriya'yı vezarete ataması İlhanlı Devleti'nin devam ettirme arzusunu göstermektedir. Çünkü Şemseddin Zekeriya'nın eski İlhanlı *vezirleri* Reşîdüddîn Fazlullah ve oğlu Gıyaseddîn Muhammed ile bağlantısına dayanarak vezaret makamı ona verilmiş olmalıdır. Bu durum İlhanlı sonrası süreçte eserini kaleme alan Şebânkâreî'nin eserini de yansıtmıştır. Nitekim mezkûr müellif, Şeyh Hasan Celayır zamanında Şemseddin Zekeriya'nın vezarete atanmasını şu cümlelerle aktarmaktadır:

¹⁶ Reşîdüddîn Fazlullah, *Mekâtibât-ı Reşîdî*, Hazırlayan Muhammed Şafî', (Lahor: Silsile-yi Neşriyât-ı Külliye-yi Pencâb, 1945), 178-179.

¹⁷ Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fî el-Şark (Tarihü'l-Gıyasi)*, Hazırlayan Târık Nâfî' el-Hamdânî, (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2010), 93.

¹⁸ Fazlullah, *Mekâtibât-ı Reşîdî*, 179.

¹⁹ Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, 154; Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, Hazırlayan Muhsin Nâcî Nasırâbâdî, (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1386 h.ş.) 2: 915; Yahya b. 'Abdullatîf Kazvînî, *Lübbü't-Tevârîh*, Hazırlayan Mîr Hâşim Muhaddis, (Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, 1386 h.ş.), 176; Hürşâh b. Kubâd el-Hüseyinî, *Hülasatü't-Tevârîh*, Kütübhâne-i Meclis-i Şûrây-ı İslamî, no: 5239., vr. 311b.

²⁰ Henry H. Howorth, *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century, Part III, The Mongols of Persia*, (Taipei: Ch'eng Wen Publishing Company, 1970), 635.

²¹ Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, 261.

²² Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, 154; Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ*, 5: 4411; Ebrû, *Zübdetü't-Tevârîh*, 1: 61; Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, 1/1: 163.

"Şeyh Hasan... Vezareti, zamanın veziri, ikinci Âsaf, re'y sahibi, fikri sabit, vezirlerin sultanı, bugün hâlâ²³ vezaret makamında bulunan Hâce Zekeriya Abdurrahman'a layık gördü; zaten o bunu hak ediyordu. Hak yerini bulmuş oldu."²⁴

Şeyh Hasan Celayır'ın Tebriz'i kontrol etmesinin üzerinden bir müddet geçtikten sonra, Horasan hükümdarı Toğa Timur, 1337 yılında Azerbaycan'a gelip eski İlhanlı topraklarını kontrol altına almaya çalıştı. Ancak Toğa Timur'un Azerbaycan'da Celayırlı Şeyh Hasan ile Çobanlı Şeyh Hasan mücadelesi arasında kalıp tekrar Horasan'a dönmesiyle birlikte, İlhanlı tahtı tekrar güçlü emîrler tarafından kontrol edilmeye çalışıldı.²⁵ Toğa Timur'un ülkesine dönüşünün ardından Şeyh Hasan Celayır, İlhanlılar döneminde uygulanan vezarete ikili yönetim sistemini lağvederek vezaret işlerinde tek yetkili kişi olarak Şemseddin Zekeriya'yı göreve getirdi.²⁶ Böylece İlhanlılar döneminde uygulanmaya başlayan vezarete ikili yönetim sistemi son bularak tek bir vezir atanmasıyla yetinildi.

Şeyh Hasan'ın 1340-1341 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin akabinde Şemseddin Zekeriya, Celayırlı Devleti'nde vezarete kalmaya devam etti. Şeyh Hasan ölüp (ö. 1356) yerine oğlu Şeyh Üveys (h. 1356-1374) gelince Şemseddin Zekeriya'nın vezaret mansıbı yenilendi. Ancak 1363 yılında Şemseddin Zekeriya vezaretten azledilerek yerine kardeşi Emîr Necibüddin atandı. Fakat bir müddet sonra onun yerine Hâce Alaeddin Zerdüz tayin edildi. Onun da vezirliği uzun sürmedi. Vezarete atandıktan kısa bir müddet sonra ölünce tekrar vezirliğe Şemseddin Zekeriya getirildi.²⁷

Şemseddin Zekeriya, 1364 yılı kış mevsiminde Celayırlı hükümdarı Şeyh Üveys'e karşı isyan eden Bağdat Valisi Mercan Aka'nın isyanı sırasında etkin rol oynadı. O, Bağdat surları önlerine gelerek Mercan Aka ile ittifak içerisinde bulunan emîrleri ikna edip isyandan geri çevirdi. Böylece güçsüz duruma düşen Mercan Aka, Şeyh Üveys'ten af dilemek zorunda kaldı.²⁸

Şemseddin Zekeriya'nın vezirliği, Şeyh Üveys döneminin sonuna kadar devam etti. 1372 tarihli bir Celayırlı fermanında vezir Şemseddin Zekeriya'nın imzası da bulunmaktadır.²⁹ Ayrıca Timurlu müellifi Natanzî, onun Şeyh Üveys'in mürebbileri arasında olduğunu zikretmektedir.³⁰ Şemseddin Zekeriya'nın vezir olmasının yanı sıra çocuklarından Emîr Vecihüddin İsmail de Bağdat valiliği görevinde bulunmaktaydı.³¹ Şeyh Üveys ölüp (1374) yerine oğlu Sultan Hüseyin (h. 1374-1382) gelince, Şemseddin Zekeriya'nın vezaret mansıbı yenilendi. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Sultan Hüseyin zamanı boyunca Şemseddin

²³ Şebânkâreî'nin eserinde son kaydettiği tarih 783/1381-1382 yılıdır. Buna dayanarak bu yıl içerisinde Şemseddin Zekeriya'nın vezir olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, 270.

²⁴ Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, 261-262.

²⁵ Howorth, *History of the Mongols*, 637-638; Firdevs Özen, *İlhanlı Devleti'nin Dağılışı ve Halefi Olan Devletler (1335-1350)*, (Ankara: Berikan Yayınevi 2022), 71-73; Bülent Yılmaz, "Celayırlılar Kabile Devlet", (doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002), 96; Şîrîn Beyânî, *Târîh-i âl-i Celayır*, (Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1381 h.ş.), 21-22.

²⁶ Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, 156; Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn*, 1/1: 168.

²⁷ Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, 192; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer*, 3: 240.

²⁸ el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fi el-Şark*, 96.

²⁹ Gottfried Herrmann und Gerhard Doerfer, "Ein Persisch-Mongolischer Erlass des Ğâlâyeriden Şeyh Oveys", *Central Asiatic Journal* XIX, no. 1/2, (1975): 49-50.

³⁰ Mu'ineddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'înî*, Hazırlayan Pervîn İstihârî, (Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1383 h.ş.), 138.

³¹ Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer*, 3: 242; Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, 3: 971; el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fi el-Şark*, 94; Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, 197; Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ*, 5: 4458.

Zekeriya'nın *vezirliği* devam etti.³² Ancak Sultan Ahmed (h. 1382-1410) dönemiyle birlikte kaynaklar Şemseddin Zekeriya'dan bahsetmemektedirler.

2. “Şemseddin Zekeriya'nın Atanma Yarığı”

Hükümdarlık (*şehriyârî*) makamlarının zirvelerine çıkmak ve hâkimiyet (*devletyârî*) derecelerinin mertebelerine yükselmek, mansıpların en yücesinin ve rütbelerin en şereflişinin sorumluluğunu, işin üstesinden gelebilen ve [iş] yapmaya hazır olan bir topluluğa tefviz etmekten başka hiçbir şekilde elde edilmez. Çünkü iş erbabının rağbetle yapabileceği hiçbir iş ile şevket sahibi padişahların tedbir ve düzenlemesine çaba sarf ettikleri hiçbir mansıp, onunla eş değer değildir. Bütün halkın işlerinin sorumluluğunun alınması ve *hâvas* ile *'avâmın* zor ve önemli işlerinin üstesinden gelinmesi, memleket işlerinin çözümlenip düğümlenmesi, mülk ve millet işlerinin yoluna koyulması, eli güçlü ve tek yetkili kılınan, düzgün, tedbir sahibi birinin isabetli görüşüyle [mümkün olur]. Aynı şekilde insaf mecraları coşkun tabiat pınarından akan, *idrâr*³³ bulutu fitratının feyzinden dökülen ve sağanak yağın tıynet yağmurundan kaynaklanan bir kişiye tefviz edilmesiyle gerçekleşir. [Bunlara ilaveten] dindar padişahlar ile adaleti şiar edinen meliklerin bizzat yapması gereken önemli işleri, *vezir*in kıymetli düşüncesi ve sağlam fikrine tevdi etmesi, onu kendisiyle bütün halk arasında ve hatta bütün herkesle aracı kılması, *hâvas* ile *'avâma* dayanak olur. Çünkü *vezir* kelimesinin kökü *v-z-r'*dendir ve *v-z-r* sınımlanacak yer anlamındadır. Halkın arz etme gücü olmayan işlerin sonuçlanmasında *vezir* aracı olur ve böylece saltanat ile memleket işleri düzen bulur ve bütün halkın işleri yolunda gider. Memlekette *vezir* tayin etmek, devrin melikleri ve sultanlarına has bir şey değildir. Çünkü nebiler *-bütün hepsine selam olsun-* de *vezir* görevlendirmişler. Nitekim seçkin Kur'an *-Allah şevketini arttırsın-* da Yüce Allah bundan Musa *-Aleyhisselâm-* hikâyesinde geçen *“Musa: Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin düğümünü çöz ki sözümü iyi anlansınlar. Ailemden kardeşim Harun'u bana vezir yap, beni onunla destekle, onu görevimde ortak kul ki Seni daha çok tespih edelim ve çokça analım. Şüphesiz Sen bizi görmektesin, dedi.”*³⁴ ayetlerinde açıkça haber veriyor. Aynı şekilde Süleyman b. Davud *-Aleyhümmasselâm-* da Asaf b. Berhiya'yı *vezir* yaptı. İsa *-Aleyhisselâm-*'ın da havarileri vardı. Peygamberimiz Muhammed Mustafa *-Sallallahü aleyhi ve sellem-* *“Benim gökte Cebrail ve Mikail diye iki vezirim var. Yerde Ebu Bekir ve Ömer diye iki vezirim var.”*³⁵ diye buyurdu.

Bunlara dayanarak memleket sultanlarının *vezirler* tayin etmeye çaba sarf etmesi vacip ve elzem bir iştir. Çünkü böyle olunca padişah ve *raiyyetin*³⁶ işleri onların varlığı ile düzen bulur. *Emvâl-i sultânî* ile *müteveccihât-ı dîvânî*³⁷ onların çaba ve tedbirleri ile düzene girer, hazineler bayındır, emîrlere, *inaklar*³⁸ ve askerler müreffeh vaziyette olurlar.

³² Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, 214-215; Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer*, 3: 246; el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fi el-Şark*, 106; Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ*, 5: 4462; Howorth, *History of the Mongols*, 659.

³³ *İdrâr*, Hindûşâh Nahcevanî'nin yaptığı tanıma göre hükümdarların “layık ve hak eden bir kimseye” bahsettiği bir ödenektir. İlhanlılar ve Celayırlılar zamanında daha ziyade dinî zümreye ödenen maaş ve bağış olarak telakki edilmektedir. Ferman metninde de bağış anlamında kullanılmaktadır. Nahcevanî, *Düstûru'l-Kâtib fi Tayîni'l-Merâtib*, II: 625; Miraftab, “Dastûr al-kâtib fi ta'jin al-marâtib”, 75; Herrmann und Doerfer, “Ein Persisch-Mongolischer Erlass des Ğalâyeriden Şeyh Oveys”, 19.

³⁴ Taha, 25-35.

³⁵ Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçen bu hadisin mahiyeti hakkında bkz. Şaban Öz, “Mevzû Haber/Hadis Rivâyetlerinde Hz. Ebû Bekir”, *Hazreti Ebu Bekir* içinde, Editör Ali Aksu, (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019), 267.

³⁶ *Raiyyet* (çoğ. *reâyâ*), İslâm dünyasında yönetici konumundaki askerî tabaka ile ulemanın dışındaki vergi mükellefi halkı ifade eden bir terimdir. Mehmet Öz, “Reâyâ”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007) 34: 490.

³⁷ Kaynaklarda iki terim sık sık yan yana kaydedilmektedir. Petruşevskiy'e göre her iki ıstilah da aynı anlamı ifade eden genel bir vergi terimi olarak düşünülebilir. İlya Pavloviç Petruşevskiy, *Zemledeliye Agrarniye Otnoşenya v Irane XIII-XIV vekov*, (Leningrad: Izdatelistva Akademiyi Nauk SSSR, 1960), 375.

³⁸ Türkçe bir ıstilah olan *inak*, Moğollar devrinde “hükümdarın mahrem dostu, müşaviri, nedimi” olarak kullanılmıştır. Şemis Şerik Emin, *Ferheng-i İstilahât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, (Tahran: Edeb-i Hüner-i İran, 1357 h.ş.), 50; Ahmet Taşağıl, “İnak”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000) 22: 255.

Bu mukaddimeye dayanarak dünya büyüklerinden doğrunun fazlalığı, yeterli derecede gelişimi, aklının üstünlüğü, faziletinin çokluğu, düşüncesinin değerliliği, fikrinin sağlamlığı, yeteneğinin üstünlüğü, tabiatının dayanıklılığı, cevherinin uğuru, niyet ve içinin temizliği açısından müstesna ve mümtaz olan ve gençliğinin başlangıcından yaşlılığının başlangıcı olan bugüne dek önemli işleri çekip çeviren, İslam sultanlarının kendisine bırakmış olduğu bütün önemli işlerin üstünden en iyi şekilde gelip, işlerin zorluklarını aşan Sâhib-i a'zam Hâce Şemseddin'e Mısır hududundan Ceyhun (Amûye) Nehri'ne kadar ve Hürmüz sahillerinden Bâbü'l Elbâb'a³⁹ kadar olan İran yurdunun memleketlerinin vezaretini güçlü düşünce ve fikrine, isabetli tedbir ve zekâsına tefviz etmek gerekli oldu. Memleket mansıplarının en büyüğü olan bu mansıbı, kendisinin temiz vücudu, mukaddes zatı, yüce cevheri ve üstün dayanağıyla şereflendirip süslendirmek ve aynı şekilde işleri çekip çevirmek ve halkın önemli işlerini düzene sokma dizginini onun kifayetli avucuna ve emanet ile diyanet sağ eline bırakmak, bu tefviz yolunu ve sorumluluk hissesini yarlık hükmü *suyurgalı*,⁴⁰ teşrif-i has, altın divit, murassa kemer, al [tamga],⁴¹ sancak, davul, alem, nakkare ile temizleyip içilir hale getirmek gerekli oldu. Böylece kendisinin gerekli gördüğü sağlam düşüncesi, beğenilir fikri, yüce şanı ve yüksek mekânı mucibince evvela bütün işlerde ve durumlarda hazret-i Zü'l-celâl'in rızasını güdüp, yaratının emanetleri olan yaratılanları koruma himayesi, riayet sığınağı, muhafaza barınağı, sıyanet gölgesinde tutup riayet etsin. Hiçbir yaratılana, bir zorba ve zalimden kıl ucu kadar hadsizlik ve eziyet gelmesine izin vermesin. Farz namazları ve vacip ibadetleri yerine getirdikten sonra gönlü rahat bir şekilde sıkıntılar ve güçsüzlüğün musallat olmasına izin vermeden, bir an bile yüce Allah'ın bendelerinin önemli işleriyle uğraşmaktan gafil olmasın. Takva, emanet, züht ve diyaneti kendisine şiar ve disâr edinsin. Memleket vilayetlerini kifayetinin güzelliği ve tedbirinin uğuruyla mamur ve bayındır hale getirsin. Her mevzi için halkın gücü yetebileceği kadar *mâl* ve *müteveccihât*⁴² belirlesin ve güçsüz birine ağır bir yük yüklemesin. *Dîvân-ı büzürg*, *hazine*, *misas*,⁴³ *gerek-yarak*,⁴⁴ *kârhâne*, *ahât* ve diğer *devvâb*⁴⁵ ile mutfak gibi bütün *dîvân*ları dikkate alıp dirayet, diyanet, sıyanet, emanet ile süslenen kifayetli kâtipler ve dahi *bitikçilere*⁴⁶ havale edip toplanması ve harcanmasını elinde tutup gerekli şeylerden saysın. Bulûkât⁴⁷ hâkimliğini ve vilayetlerin yönetilmesini sâhib-i vücud, kifayetli, iş bilir insanlarla sağlamaştırıp tefviz etsin. Yüce Allah'ın

³⁹ Ortaçağ'da Hazar Denizi'nin kuzeybatı sahilinde bulunan Derbend şehrine verilen isimdir. Bkz. Saleh Muhammedoğlu Aliev, "Derbend", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994) 9: 164.

⁴⁰ Bağış, armağan anlamlarına gelen *suyurgal*, teknik bir terim olarak kendi içinde barındırdığı anlama uygun bir şekilde, hükümdarın bir kimseye hibede bulunması, armağan vermesidir. Kazım Paydaş, "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması", *Biliş* 36, (2006), 195.

⁴¹ İlhanlılar, ardından Celayırlılar tarafından kullanılan *al-tamga*, idarî işlerde çıkarılan kararnamelerin onaylanması için kullanılırdı. Herrmann und Doerfer, "Ein Persisch-Mongolischer Erlass des Çalâyeriden Şeyh Oveys", 43.

⁴² *Mâl* ve *müteveccihât*, devlet tarafından alınan "temel resmi vergiyi" ifade etmektedir. Ryoko Watabe, "Census-Taking and the Qubchur Taxation System in Ilkhanid Iran: An Analysis of the Census Book from the late 13th Century Persian Accounting Manual al-Murshid fi al-Hisâb", *The Memoirs of the Tokyo Bunko* 73, (2015), 36.

⁴³ *Misas*, Moğolca silah kuşanmak manasına gelen misa kelimesinin çoğuludur ve kılıçlar, silahlar, anlamına gelmektedir. *Dîvân-ı Misas*, Gazan Han döneminde silah zanaatkarlarının durumlarının iyileştirilmesi için tesis edilen *dîvân*lardandır. Emin, *Ferheng-i İstilahât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, 146-147; Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 141.

⁴⁴ Türkçe gerek (ihtiyaç) ve yarak (teçhizat) kelimelerinin terkibinden meydana gelen gerek-yarak, hükümdarın, hatunların emîrlerin ve askerlerin silahlandırılması için alınan olağan üstü vergi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu ad altında bir *dîvân* bulunmaktadır. Burada bu *dîvân* belirtilmektedir. Muhtemelen Gâzan Han zamanında ihvas edilen bu *dîvân*, askerinin malî ve teçhizata dair ihtiyacını karşılamak üzere tesis edilmiştir. Emin, *Ferheng-i İstilahât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, 145-146, 200; Petruşevskiy, *Zemledeliye Agrarniye Otnoşeniya v Irane XIII-XIV vekov*, 393; Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, 141.

⁴⁵ Yük ve binek hayvanları.

⁴⁶ Kâtip, yazıcı manasına gelen *bitikçi* ıstılahı, Çince yazı fırçası anlamına gelen *Piet>pi'*den Türkçeye geçmiştir. Gök Türkler devrinden itibaren Türklerin devlet bürokrasisinde bu görevliye rastlanmaktadır. Dayı, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi*, 341-342.

⁴⁷ *Bulûk* (çoğ. *bulûkât*), onlarca köyü kapsayan nahiye anlamındadır. Hasan Enverî, *Ferheng-i Ruz-i Sohen*, (Tahran: İntişârât-ı Sohen 1393 h.ş.), 176.

bendelerini korumak için son derece çaba göstermeyi elzem bilsin. Mevzilere gönderdiği *şihneler*den,⁴⁸ *dîvân* tarafından onlara kararlaştırılan *şihnelik resminden* fazlasını vilayet ve *raiyyetten* almaması için *mûçelkâ*⁴⁹ istesin. Eğer *şihneler* veya onların naipleri ile *nökerleri*⁵⁰ yolsuzluğa kalkışıp birilerinden gereğinden fazla bir şeyler istedikleri ortaya çıkarsa; onları suçlu bulup halktan haksız yere aldıklarını müstahaklara teslim etsin. Bizim yüce gönlümüzün ona karşı rahat ve güvende olması için, güzel davransın, Allah'tan korksun, tamahkâr olsun, memleketi ve halkı korusun. Böylece bizim günden güne onun hakkındaki takviye ve *terbiyemizin*⁵¹ kat kat aratacağından emin olsun. Yüce Allah'ın bizi riayetine sorumlu kıldığı ve korumasını uhdemize bırakmış olduğu bu emaneti ona havale ettik. Eğer Hazreti Rabu'l-âlemîn -*celle celâluh*- bu konuda bizden hesap sorarsa biz de bu hesabı ona havale edeceğiz. Bunu göz önüne alarak Hazreti İzzet'in ahirette hesabını soracağı şeyin cevabını dünyadayken hazırlasın. -*Tevfik Yüce Allah'tandır.*-

Bundan dolayı bu yarlık hükmü sadır oldu ki, *ulus emîrleri*⁵², *inaklar*, *tümenler*,⁵³ *hezâreler*⁵⁴ ve *sedeler*⁵⁵ emîrleri, *dîvân- büzürg sâhibleri* ve *kâtipleri*, *baskaklar*,⁵⁶ *melikler*, *hâkimler*, *seyitler*, *şeyhler*, *kadılar*, *imamlar*, *âlimler*, *naipler*, *mutasarrıflar*, *bitikçiler*, *sadrlar*,⁵⁷ *ekâbir* (büyükler), *a'yân*, *me'ârif* (marifetliler), *erbâb* (vazife sahipleri) ve *meşâhîr* (meşhurlar) ile Moğol ve Müslümanlar, Türkler, Kürtler, Araplar, yerleşik ve göçebe Türkmenler, Lur, Halaç vesaireleri ile memâlik-i mahrûse vilayetinin tamamı içinde bulunan yerleşik ve göçebe ahalinin tamamı, yazıldığı ve anlatıldığı üzere Sâhib-i 'azam, Sultânü'l-vüzerâ Hâce Şemseddin -*Allah kadrini arttırsın*-i biz şerif hazretin *veziri* ve memleketteki tam yetkili hâkim olarak bilsinler. Halkın işlerine ait olan bütün meselelerde doğrudan kendisinin sağlam düşüncesi ve açık fikrine başvursunlar. Vilayetlerin ve reayanın iyiliği hakkında ne söylerse sözünden çıkmayıp itaatsizlik etmesinler. Kıymetini yükseltme, zikrine saygınlştırma, şanını yüceltme ve mekânını onurlandırmada çaba göstereyinler. Emirleri ve hükümlerine boyun eğmeyi bizim rızamız doğrultusunda bilsinler. Ne şekilde olursa olsun kendisine muhalefet etmekten ve karşı koymaktan imtina etsinler. Zikredilen ve yazılan *dîvân-ı büzürg sâhibleri* ve diğer *dîvânların bitikçileri*, vilayetlerin *hâkimleri* ile *şihneleri*, din ve *dîvân* mansıplarındaki görevliler, kendilerini onun onayıyla göreve gelmiş ve onun azli ile azledilmiş olarak bilsinler. Halka ait muhasebeler, memleketlerin

⁴⁸ *Şihne*, ele geçirilen topraklardaki idareyi hükümdar adına ele alan yeterli sayıdaki askerî birlik ve bu birliğin emîrine verilen unvandır. Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, 135.

⁴⁹ Moğolca "tutanak, mukavele, ahitnâme, yazı, taahhüt ve senet" anlamlarına gelen *mûçelkâ/möçelga*, birinden alınan yazılı belge anlamını taşımaktadır. Dayı, *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi*, 329.

⁵⁰ Moğolca bir ıstılah olan *nöker*, "samimi arkadaş, yoldaş ve sırdaş" anlamlarına gelmektedir. *Nökerler*, bağlı bulunduğu hükümdara veya bir beye daima eşlik eden, efendisinin özel koruması durumundaki muhariplerdir. Ahmet Caferoğlu, "Türk Tarihinde Nöker ve Nökerzâdeler Müessesesi", *IV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 10-14 Kasım 1948)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952), 4: 253; Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963) 1: 521. Uzunçarşılı, bu terimin Türkçe olduğunu öne sürmektedir. Krş. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, 291.

⁵¹ Buradaki *terbiye*, Türkçede kullandığımız "eğitim" anlamından ziyade, Arapça "onurlandırma, ödüllendirme" manasına gelen *terbiyet* kelimesini ifade etmektedir.

⁵² İlhanlı ve Celayır devletleri bünyesinde en üst askerî yetkili *ulus emîridir*. Askerî yönetim içerisinde dört *ulus emîri* bulunmaktadır ve bunlar arasında en üst yetkili "Beylerbeyi" unvanına sahiptir. İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif*, Hazırlayan Muhammed Hüseyin Şemseddin, (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988), 68; Ebi'l-Abbas Ahmed el- Kalkaşandî, *Subhü'l-A'sa fi Smâati'l-İnşâ*, (Kahire: Darü'l-Kütübü's-Sultaniyye, 1919) 4: 423.

⁵³ 10.000 kişilik askerî birlik.

⁵⁴ 1.000 kişilik askerî birlik.

⁵⁵ 100 kişilik askerî birlik.

⁵⁶ Türkçe "basmak" fiilinden türeyen *baskak* unvanı, *şihne* terimiyle eş anlamlıdır ve bir bölgenin askerî yöneticisidir. Geniş bilgi için bkz. István Vásáry, "The Origin of the Institution of Basqaqs", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 32, no. 2 (1978): 201-206.

⁵⁷ Arapça "göğüs" anlamına gelen *sadr* (çoğ. *sudur*), geç İlhanlı ve Celayır döneminde dinî işlerden sorunlu bir memuriyeti ifade etmektedir. Musa Şamil Yüksel, *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009), 144-145.

ihrâcâtı,⁵⁸ vilayetlerin *mâl* ve *müteveccihâtı* hususunu onun naipieri için açık seçik kılsınlar. Bütün malî konular ve bunun dışındakiler hakkında ne varsa verdiği hükümleri ve beratları geçerli ve mutlak bilsinler. Yarlıklar, *al-tamğalar*, *mûamerât*,⁵⁹ *mukâssalar*,⁶⁰ *yârgû-nâmeler*⁶¹ vesaire *dîvân* hükümlerini onun *pervâne* ve *nişânıyla*⁶² süslenmediği sürece itibarsız ve geçersiz bilsinler. Bütün memâlik-i mahrûsede kararlaştırmış olup eskiden beri günümüze kadar diğer *vezirlere* ödenen *hakku't-takrîr-i dîvânî-yi vezaret*⁶³ veçhini aynı kaide üzere yıldan yıla kendisinin naiplerine, memurlarına, güvenilir adamlarına ve mutemetlerine sunsunlar. Hiçbir şeyi eksik ve kusurlu yapmasınlar. Biz böyle buyurduktan sonra muhalif nasıl kendi başından korkmaz ve [korkudan] ölmez? Yüce emir ve ferman yazılmış oldu. Allah geçerliliğini daha da arttırsın.⁶⁴

Sonuç

Şeyh Hasan, 1336 yılında Anadolu'dan gelip İlhanlı topraklarında yönetimi ele geçirmeye çalıştığında, Şemseddin Zekeriya'yı vezarete ataması, İlhanlı Devleti yerine yeni bir devlet tesis etmek yerine devleti ayakta tutmaya çalıştığına göstergesidir. Çünkü Şemseddin Zekeriya'nın aile bağları ile İlhanlı Devleti'nin devamı sağlamaya çalışmıştır. Ancak Moğol soylu kukla *hanlar* ile bu durumu devam ettiremeyeceğini anlayınca 1340-1341 yılında Bağdat'a çekilerek Irak topraklarında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra da Şemseddin Zekeriya'yı vezaret makamında bırakarak İlhanlı Devleti'nin halefi olduğunu göstermeye çalışmıştır. Böylece Şemseddin Zekeriya, Celayırlı Devleti içerisinde hem soyunun etkisi hem de tecrübesiyle uzun yıllar *vezirlik* görevinde bulunmuştur.

Hindûşâh Nahcevânî'nin kaydettiği, Şeyh Üveys döneminde Hâce Şemseddin Zekeriya'nın *vezirlik* görevine getirildiğine dair verilen ferman, üç bölümden oluşmaktadır. Yarlığın birinci bölümü, hükümdarın devlet yönetiminde tecrübeli insanlara ihtiyacı, vezaret mansıbının derecesi, *vezirin* halk ile hükümdar arasındaki bağlantısı, *vezir* kelimesinin manası ile kökenine dair giriştir. İkinci bölüm Hâce Şemseddin'in vasıfları ile başlamakta ve görev alanın sınırları ile sorumluluk alanın detaylarını kapsamaktadır. Son bölüm protokol ile başlamaktadır. Ardından bu devlet görevlilerinin ve tüm halkın idarî alanda vezirin talimat ve kararlarına uyması gerektiği emredilmektedir. Ferman tehdit cümlesiyle son bulmaktadır ve çıkarılan fermana uymayanların açıkça cezalandırılacağı belirtilmektedir.

Kaynakça

A. Ana Kaynaklar

Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî, *el-Düvelü'l-İslamiyye fi el-Şark (Tarihü'l-Gıyasi)*, Hazırlayan Târık Nâfi' el-Hamdânî, Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2010.

⁵⁸ *İhracât* ıstılahı, *ihracın* çoğulu olup harcama, masraflar ve özellikle *dîvân* harcamaları anlamında kullanılmıştır. *İhracâtın* diğer bir anlamı normal miktarından daha çok ve sürekli olmayan vergidir. Burada da bu manasıyla kullanılmıştır. Hasan Enverî, *İstilahât-ı Dîvân-ı devre-yi Gaznevî ü Selçukî*, (Tahran: Kitabhâne-yi Zuhûrî, 1355 h.ş.), 64-65.

⁵⁹ *Mûamerât* (موامرات) kelimesi hakkında bilgiye ulaşamadık. Nahcevânî devlet bürokrasisinde yer aldığından dolayı daha önce başka kaynaklarda geçmeyen birçok teknik terim kullanmaktadır. Bu da onlar arasındadır. Ancak metinden anlaşıldığı kadarıyla idarî veya malî işlerle ilgili bir defter olmalıdır.

⁶⁰ Nahcevânî'nin tanımına göre *mukâssa*, bir veçhin karşılığında *dîvâna* ait olan bir mevziinin ebediyen bağışlanan kişiye ve evlatlarına müsellem kılınan bir temlik şeklidir. Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fi T'ayîni'l-Merâtib*, 2: 624.

⁶¹ *Yarguçı* tarafından görülen davalarda, müşteki veya sanıktan hangisi haklı görülürse ona davanın kendisinin lehine sonuçlandığına dair verilen hüküm belgesidir. Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fi T'ayîni'l-Merâtib*, II: 505-506.

⁶² Farsça *nişân* ıstılahı, "bir şeyi belli etmek için üzerine alâmet koymak" manasına gelmektedir. Erhan Afyoncu, "Nişancı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007) 33: 156. Aynı şekilde bu fermanın da anlaşıldığı üzere *pervâne* ile *nişân* kelimeleri mühür anlamında kullanılmaktadır.

⁶³ Türkçesi "vezaret dîvânındaki konuşma hakkı" olarak yapılsa da yıllık olarak ödenen maaşı ifade etmektedir.

⁶⁴ Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fi T'ayîni'l-Merâtib*, 2: 528-531.

- Ebi'l-Abbas Ahmed el- Kalkaşandî, *Subhü'l-A'ş'a fî Sınâati'l-Înşâ*, Kahire: Darü'l-Kütübü's-Sultaniyye, 1919.
- Ebîbekr Kutbî Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, Hazırlayan İrac Afşâr, Tahran: İntişârât-ı Sutûde, 1389 h.ş.
- Fasîh-i Hâfî, *Mucmel-i Fasîhî*, Hazırlayan Muhsin Nâcî Nasırâbâdî, Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1386 h.ş.
- Gıyâseddîn b. Hümâmüddin el-Hüseynî Hândmîr, *Târîh-i Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, Hazırlayan Muhammed Debîrsiyâkî, Tahran: İntişârât-ı Hayyâm, 1380 h.ş.
- Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, Hazırlayan Hânâbâ Beyânî, Tahran: Şirket-i Tezâmünî-yi İlmî, 1317 h.ş.
- Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-Tevârih*, Hazırlayan Seyyîd Kemâl Hâc Seyyîd Cevâdî, Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1395 h.ş.
- Hûrşâh b. Kubâd el-Hüseynî, *Hülasatü't-Tevârih*, Kütübhanê-i Meclis-i Şûrây-ı İslâmî, no: 5239., vr. 311b.
- İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerif*, Hazırlayan Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- Kemâleddîn 'Abdürrezzâk Semerkandî, *Matla'-ı Sa'deyn ve Mecma'-ı Bahreyn*, Hazırlayan Abdülhüseyn Nevâî, Tahran: Pejûhişgâh-ı 'Ulûm-ı İnsânî ve Mutâ'alat-Ferhengî, 1372 h.ş.
- Mu'ineddîn Natanzî, *Müntehabü't-Tevârih-i Mu'înî*, Hazırlayan Pervîn İstihârî, Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1383 h.ş.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, Çeviren Fahri Unan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2021.
- Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmud Mîrhând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ fî Sîretü'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*, Hazırlayan Cemşîd Kiyânfer, Tahran: İntişârât-ı Esâtîr, 1385 h.ş.
- Reşîdüddîn Fazlullah, *Mekâtibât-ı Reşîdî*, Hazırlayan Muhammed Şafî', Lahor: Silsile-yi Neşriyât-ı Külliye-yi Pencâb, 1945.
- Şems-i Münşî Muhammed b. Hindûşâh Nahcevânî, *Düstûru'l-Kâtib fî Tayîmi'l-Merâtib*, Hazırlayan Ali Ekber Ahmedî Dârânî, Tahran: Mîrâs-ı Mektûb, 1395 h.ş.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Afyoncu, Erhan. "Nişancı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt. 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 156-158.
- Caferoğlu, Ahmet. "Türk Tarihinde Nöker ve Nökerzâdeler Müessesesi", *IV. Türk Tarih Kongresi 4. (Ankara: 10-14 Kasım 1948)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952, 251-261.
- Aliev, Saleh Muhammedoğlu. "Derbend", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, 162-164.
- Ayaz, Fatih Yahya. "Vezir", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 79-80.

- Beyânî, Şîrîn. *Târîh-i âl-i Celayır*, Tahran: İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1381 h.ş.
- Danuu, Ankhbayar. "İlhanlı Devleti'nde Vezaret", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- Dayı, Özkan. *Moğolların Teşkilat ve İdarî Tarihi İran Moğolları 1220-1295*, İstanbul: Altınordu Yayınları, 2020.
- Doerfer, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1963.
- Emin, Şemis Şerik. *Ferheng-i İstilahât-ı Dîvân-ı Devrân-ı Moğol*, Tahran: Edeb-i Hüner-i İran, 1357 h.ş.
- Enverî, Hasan. *Ferheng-i Ruz-i Sohen*, Tahran: İntişârât-ı Sohen 1393 h.ş.
- Enverî, Hasan. *Istilahât-ı Dîvân-ı devre-yi Gaznevî û Selçukî*, Tahran: Kitabhâne-yi Zuhûrî, 1355 h.ş.
- Güner, Ahmed. "Kâkûyîler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, 219-221.
- Herrmann Gottfried und Doerfer Gerhard, "Ein Persisch-Mongolischer Erlass des Ğalâyeriden Şeyh Oveys", *Central Asiatic Journal* XIX, no. 1/2, (1975): 1-84.
- Howorth, Henry H. *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century, Part III, The Mongols of Persia*, Taipei: Ch'eng Wen Publishing Company, 1970.
- István Vásáry, "The Origin of the Institution of Basqaqs", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 32, no. 2 (1978): 201-206.
- Klausner, Carla L. *Selçuklularda Vezirlik*, Çeviren Mehmet Fatih Baş & Sinan Tarifci, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Merçil, Erdoğan. "Ziyârîler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 498-499.
- Merçil, Erdoğan. *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2015.
- Miraftab, Mahmud. "Dastûr al-kâtib fi ta'yin al-marâtib (Mohammad ebn Moulânâ Henduşâh Nahgawânî) II, Edition und Darstellung", Doktora tezi, Universität Göttingen, 1956.
- Öz, Mehmet. "Reâyâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, 490-493.
- Öz, Şaban. "Mevzû Haber/Hadis Rivâyetlerinde Hz. Ebû Bekr", *Hazreti Ebu Bekir* içinde, Editör Ali Aksu, 265-290. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Özaydın, Abdülkerim. "Müslüman Türk Devletlerinde Vezirlik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 43: 82-87.
- Özen, Firdevs. *İlhanlı Devleti'nin Dağılışı ve Halefi Olan Devletler (1335-1350)*, Ankara: Berikan Yayınevi 2022.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Vezir, İlhanlılar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt. 43. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 89-90.
- Paydaş, Kazım. "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyural Uygulaması", *Bilig* 36, (2006): 195-218.

- Petruşevskiy, İlya Pavloviç. *Zemledeliye Agrarniye Otnoşenya v Irane XIII-XIV vekov*, Leningrad: Izdatelistva Akademiyy Nauk SSSR, 1960.
- Sajadieh, Javad. "Organisation und Administration unter den Mongolen in Īrān: nach dem Dastūr al-kātib fi ta'jīn al-marātib des Muhammad b. Hindūšah", Doktora tezi, Universitāt Wien, 1958.
- Spuler, Bertold. *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1335*, Çeviren Orhan Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Taşagıl, Ahmet. "İnak", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* Cilt 22. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, 255-256.
- Uyar, Mustafa. *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- "Vezir", *İslam Ansiklopedisi* Cilt 13. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001, 309.
- Watabe, Ryoko. "Census-Taking and the Qubchur Taxation System in Ilkhanid Iran: An Analysis of the Census Book from the late 13th Century Persian Accounting Manual al-Murshid fi al-Hisâb", *The Memoirs of the Tokyo Bunko* 73, (2015), 27-63.
- Yahya b. 'Abdullatîf Kazvînî, *Lübbü't-Tevârîh*, Hazırlayan Mîr Hâşim Muhaddis, Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, 1386 h.ş.
- Yılmaz, Bülent. "Celayirliler Kabile Devlet", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002.
- Yüksel, Musa Şamil. *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009.

Summary

In medieval states, although the sovereign held all the powers of the state, he could not control all the affairs of state administration on his own, so he established a number of institutions within the administrative mechanism. One of these institutions was the *dîwân* organization, which was responsible for the orderly execution of administrative and military affairs. At the highest level of the *dîwân* organization was the vizier. The vizier was the highest official in the bureaucracy who unconditionally held the legislative and executive power and directed and managed all the affairs of the state as the deputy of the sovereign. The origin of the vizierate institution goes back to the Abbasids. The institution of vizierate, which underwent some changes during the Ilkhanid period, was maintained in the same way during the reign of the Jalayirs.

Detailed information on the functioning of the vizierate institution during the time of the Jalayirids is provided by Hindūshāh al-Nakhchiwānī (d. after 1366), who wrote *Dustūr al-kātib fī t'ayīn al-marātib* (A Guide for the Scribe in the Determination of Ranks) between the fall of the Ilkhanid Empire and the rise of the Jalayirid Empire. Hindūshāh al-Nakhchiwānī dedicated his work to the ruler of Jalayirids, Shaykh Uways (r. 1356-1374). The focal point of this study is the appointment of Khoja Shams al-Dīn Zakariya to the vizierate, which Nakhchiwānī records in his work. However, the author does not record the date on which it was issued. Shams al-Dīn Zakariya served as vizier during the reigns of Sheikh Hasan (1340-1356 AH), Sheikh Uways (1356-1374 AH) and Sultan Husayn (r. 1374-1382). The yarn recorded by al-Nakhchiwānī must be the yarn in which he was reappointed as vizier during the reign of Sheikh Uways.

With the death of the last Ilkhanid ruler Abu Said Bahadır Khan (d. 1335) without leaving a son, various groups within the state put forward their own candidates for the throne with the involvement of Sheikh Hasan Jalayır, the Anatolian Governor of the Ilkhanids, in the political chaos that started in the Ilkhanid lands. Sheikh Hasan Jalayır emerged victorious from this process. After seizing the Ilkhanid capital of Tabriz, Sheikh Hasan Jalayır made bureaucratic appointments. One of the most important of these appointments was to entrust Mesud-Shah İnjū and Shams al-Dīn Zakariya with the position of vizier. Sheikh Hasan's appointment of Shams al-Dīn Zakariya as vizier shows his desire for the continuation of the Ilkhanid State. Because, based on Shams al-Dīn Zakariya's connection with the former Ilkhanid viziers Rashīd al-Dīn Fazlullah and his son Gıyaseddīn Muhammad, he must have been given the position of vizier. This situation was also reflected in the work of Shabānkāreī, who wrote his work in the post-Ilkhanid period. As a matter of fact, the aforementioned author found the appointment of Shams al-Dīn Zakariya as vizier quite fair.

The Khorasan ruler Toğa Timur came to Azerbaijan in 1337 and tried to take control of the former Ilkhanid lands. However, when Toğa Timur was caught between the struggle between Sheikh Hasan of Jalayır and Sheikh Hasan of Choban in Azerbaijan and returned to Khorasan, the Ilkhanid throne was once again controlled by powerful emirs. After this event, Shams al-Dīn Zakariya was appointed by Sheikh Hasan Jalayır as the only authorized person in the vizierate affairs. Thus, the system of dual administration in the vizierate, which had been practiced during the Ilkhanid period, came to an end and a single vizier was appointed.

After Sheikh Hasan's declaration of independence in 1340-1341, Shams al-Dīn Zakariya continued to hold the vizierate in the Jalayirid State. When Sheikh Hasan died (d. 1356) and was succeeded by his son Sheikh Uways (c. 1356-1374), Shams al-Dīn Zakariya's vizier ship was renewed. However, in 1363, Shams al-Dīn Zakariya was dismissed from the vizierate and his brother Amir Najib al-Dīn was appointed in his place. However, after a while, Khoja Alaeddin Zerdz was appointed in his place. His tenure as vizier did not last long either. When he died shortly after his appointment as vizier, Shams al-Dīn Zakariya was appointed as vizier again. Shams al-Dīn Zakariya's vizier ship continued until the end of the Sheikh Uways period. A Jalayirid edict dated 1372 bears the signature of vizier Shams al-Dīn Zakariya.

The yarlık recorded by Hindūshāh al-Nakhchiwānī about the appointment of Shams al-Dīn Zakariya as vizier during the reign of Shaykh Uways consists of three parts. The first part is an introduction to the ruler's need for experienced people in state administration, the rank of the vizier, and the vizier's connection between the people and the ruler. The second part begins with the qualifications of Shams al-Dīn Zakariya and covers the boundaries of the office and the details of the area of responsibility. The final section follows the protocol and orders that these officials and the entire population should follow the instructions and decisions of the vizier in the administrative sphere.